

UDK 811.163.6.,18“:091

Irena Orel

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
irena.orel@ff.uni-lj.si

POMEN ROKOPISA *DRUŽBA KRALJEVIH VRAT* IZ PRVE POLOVICE 19. STOLETJA ZA ZGODOVINO SLOVENSKEGA JEZIKA

Prispevek je drugi del predstavitve heterogenega rokopisa s krovnim naslovom *Družba Kraljevih vrat*, ki poleg osebne različice črkopisa izkazuje tudi raznoliko jezikovno podobo. Rokopis je pisan pred splošnoslovenskim poenotenjem knjižnega jezika v osrednjeslovenski (kranjski) knjižni varianti prve polovice 19. stoletja in izkazuje redke dolenske narečne ostanke starejše osrednjeslovenske knjižne norme (pogostejši so v spremnem pismu) ter opaznejše regionalne gorenjske narečne prvine. V njem prevladujejo s francosko predlogo povezane skladijske posebnosti z značilnimi nedoločniškimi in trpnodeležniškimi polstavki ter polemični vsebini podrejen slog z ekspresivnostjo leksike in medbesedilno argumentacijo.

Ključne besede: starejši slovenski rokopisi, osrednjeslovenska (kranjska) različica knjižnega jezika, skladijske posebnosti, polemična leksika, medbesedilnost

The contribution is the second part of the presentation of the heterogeneous manuscript titled *Družba Kraljevih vrat*, which demonstrates a diverse linguistic identity as well as a personal version of the alphabet. The manuscript was written prior to the unification of the common Slovenian literary language and is composed in the Central Slovenian (Carniola) literary language variant from the first half of the 19th century. It demonstrates rare dialectal remains of Lower Carniola (Dolenska) from the older Central Slovenian literary norm (more frequent in the cover side letter) and more notable regional elements from the Upper Carniola (Gorenjska) dialect. There is a prevalence of syntactic particularities linked to the French prototext, with typical infinitive and passive participle semi-clauses, and a prevalence of style that is subordinate to the polemic content, with expressive lexicon and intertextual arguments.

Keywords: older Slovenian manuscripts, Central Slovenian (Carniola) literary language variant, syntactic particularities, polemic lexicon, intertextuality

1 Uvod¹

Rokopis (dalje r.) z dvema vsebinskima sklopoma, *Družba Kraljevih vrat* in *S. Atanazi*, neznanega kranjskega prevajalca ali prireditelja francoskega oz. latinskega? besedila, privrženca janzenistov, in spremnim dopisom ženske roke, ki je bil predstavljen in črkopisno analiziran v 2. številki *Slavistične revije* (2017), je edinstven v več

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

ozirih: poleg individualne rabe črkopisa, ki se v šestih priporniških grafemih razlikuje od bohoričice in se jih pet ujema z dajničico in trije z metelčico, preseneča tudi po tematski (polemična vrsta besedila) in jezikovni specifičnosti. Je individualističen, v ožjem krogu rabljen vzorec pisanja pred splošnoslovenskimi jezikovnimi spremembami sredi 19. stol. v tedanji delno narečno prečiščeni osrednjeslovenski (kranjski) knjižni različici, v katero so vpletene posamezne vidnejše ožjenarečne gorenjske prvine, ki verjetno izhajajo iz piščevega govora. Jezik r. bo predstavljen le glede na posebnosti po jezikovnih ravninah.

2 Glasoslovje

2.1 Poleg glasovnih prvin osrednjeslovenske variante knjižnega jezika, značilnih za naše jezikoslovno izobražene pisce prve polovice 19. stoletja² (npr. V. Vodnika, F. Prešerna, J. Ciglerja³), ki jo pisec dobro obvlada, razen redkih različic starejše rabe iz razsvetljenskega obdobja in vpliva govornega jezika.

2.2.1 Posamične primere starejših dolenskih odrazov za psl. naglašeni *ě* in *ô* vendarle še zasledimo /-C/: zaradi enakopisnosti *fvejt-a-u* (9-krat) : *na fvetu* (2-krat, enkrat v pismu); nalikovno v glagolski priponi -ova-: *xegnuvanju* (25),⁴ *premioluvanje* (5); več primerov je v pismu M. P.: po 1-krat vprašalni zaimek *kdu* : poljubnostni *kdo*; *domioluvati* (30), kot redka dvojnica celo za nenaglašeni -o, ki je v r. vedno -o: *pošebnu*, *dragu* (30).

Dolgonaglašeni /j/ je zapisan z *ol* /-C/: *dolg-*, *solz-*, samo 1-krat se pojavi zapis po izreki: *vovkovi* (26), *ř* pa tradicionalno z *er* /-C/: *terdo*, *tergali*, *ternjam* (26).

Samo v imenu se pojavlja zaokrožitev naglašene *a*-ja, ki je lahko vokalnoharmonično pogojena (*e > o*): *Grogor*, *Groga*, *Grogorja*, *Grogar* (21–23). Naglašeni *e* se ob *r* zoži v *i* (*zmirja* (1, 3), *neizmirjeno* (7), *tirja* (1, 17)) in obratno *ir* prehaja v *er* (*zberali* (5) /-C/, *zaverali* (9)). Zožanje *o > u* je le v prislovu *kuj* 'takoj' (2) /-C/ *prezej*.⁵

2.2.2 Kratkonaaglašeni in nenaglašeni samoglasniki so podvrženi položajnim spremembam: dosledno preglaš *a* pred in za *j* v *e*: *zdej*, *tukej*, *kej*, *nej*, *skrivej*, *tedej*; jez 'jaz' (3-krat (3, 24), pred *r* v *ə* pri *vender*;⁶ *o* pred *lj* v *e* (> *ə*): *dovelj* 'dovolj', v pismu *belj* in *zavolj/zavelj*; dvojnično starejše knjižno in narečno *i* za *e* iz psl. nenaglašene *ě*: *vidili* (23, 28)/(pre)videl (13, 21),⁷ *zbolil* (1) *fvitlobi* (27), nalikovno *fvitla* (6) idr.

² Prim. Orožen 1996: 64–66.

³ Kot vzorec sočasne norme je primerjalno izbrana prva povest *Sreča v nesreči* Janeza Ciglerja (1836). Ujemanje je ob pojavu označeno z /-C/, odsotnost z /-C/, drugačna raba je opisana.

⁴ Številka označuje stran v r. po novejši paginaciji (prim. Ogrin NRSS, 036).

⁵ Za preverjanje razlage nekaterih glasovnih posebnosti se zahvaljujem Veri Smole.

⁶ C. ga občasno ima, sicer ga opušta: npr. *naj*, le 1-krat *nej* (11), *sdaj/sdej* (ok. 90 : 50), *tedaj/tedej* (1 : 3), samo *komej*, *sunej*, *sdavnej*, *vender*.

⁷ C. ima dvojnico *vidil/videl* (92).

Prvotni preglas $o > e$ za funkcijsko mehкими soglasniki se ne ohranja: npr. *Doktarjov, krajov* (5), *malikvavcov* (22), *mescov* (4);⁸ izjemen je opust preglasa pri pridevniku s. sp.: *zadnjo vizitiranje* (8) /-C/. Enkrat *a* po samoglasniškem ujemanju prehaja v *o*: v- *somotni puovavi* (26);⁹ *o* zamenjuje *e* še v tvorjenkah fvojo**glavne** (1), *nejovolni* (4).

Zapis kratkega ∂ z *i* v 1ed sedanjika glagola *biti*: *šim* 'sem', *nisim* (4) je značilen tudi še za knjižni jezik prve polovice 19. stol.¹⁰ Opazen je samoglasniški upad *i, e, u, o > ø*: vedno *al* 'ali', *per/per-*, dvojnično v Red *-iga/-ga*: *enga/eniga* (6 : 13), *dobriga* (7), *toxenga* (18) (pri pridevniki je *-ga* redkejši; pogost v glagolskih in samostalniških priponah: *štopjo* (4), *vidla* (7), *hotli, sramvati* (19); *privvali, zapeljvali, umorli; zdihvanje* /-C/,¹¹ *privvanje* /-C/, *en malikvavc* /C fvet(o)vavza (1 : 2)/, *zberalove, revoni* (4) /-C, 1-krat *revšhino*, *unuknja* (7), *omotci* (25); v izglasju: *škoz* /-C/ (v pismu *všekozi*); v prislovih: *na nagelma* (1), *juter* (21) /-C *jutri*!, Imn *poslanc* (25) /-C/, v osnovi: *dvice, Binkotih, škiro* (5), *znamnje* (3-krat) /C 3-krat : 5-krat *snamenje*/; vedno *tolko* (9-krat) /-C *toliko*!, dvojnično *veliki* (6-krat) : *velki-* (3-krat) /-C *vélike/veliko* (47)/, po 1-krat *krivo* : *kervo*, vedno *krivoverc-*; *iz/-z-*: *izvol-* (7-krat): *zvol-* (11-krat) /-C 4 : 2/. Kratki in nenaglašeni *i* se tudi ohranja: npr. *nič* /-C/; *vklenjeniga, nedolxniga* (18), vedno v oblikah svojilnih zaimkov: *tvojiga, svojimu* /-C/. Kratki *a* preide v ∂ (*menj* (1)). V opisnem deležniku glagola *biti* je razlika v upadu *i* v posameznih oblikah /-C, razen 1-krat *blo* (65): 39-krat *bila* : 7-krat *bla*, samo *blo, bli*, 23-krat *ble* : 8-krat *bile*. Redko se pojavlja delni upad *i* v ∂ , zapisan z *e* (*lampec* 'lampic' (27) /-C *lampizo* (121)).¹²

Gorenjska narečna in knjižna premena nenaglašene *u > o* nastopa izjemoma: *poovavnik/puovavnik* (oboje 22), v končnici *-u* pa ne. Akanja ni (*galifane* (2) je lahko po italijanščini /-C *ogoljfal* (87)/), 1-krat disimilacijsko e-jevsko akanje (*jezare* (4)) in zaokroženje *a > o* (*kosarna* (4) /-C/), v pismu še *toko/tok* (30).

2.3.1 V soglasniškem sestavu so opazne soglasniške dvojnice, nastale po zamenjavi zvenečnosti parov (*hlabec* (18) : *hlapca* (8)) ali glede na etimološki oz. izgovorni zapis v izglasju: *Pariz/Paris* (8, 13); v pismu *jez/jef* 'jaz' (30, 31). Palatalnost \acute{I} in \acute{n} se ohranja v vseh položajih,¹³ pred *e/i* tudi variantno: npr. *kraljam, nevsmiljenja, obljubili, ljubeznijo, bolj, poboljowale* (10); *powlje* /-C/ : *powle* (1), 3-krat *xivljenje* : 6-krat *xivljenje* /C 16 : 1/; *dovolenja* (8), *pohujwlive* (6) /C -ljiv, le *dopadljivo* (44)/, nikoli v *perjatel* /C= *prijatel* -tlal/, *perjatelca* (6); vedno *nj*: *konj, vanj* /-C/, *branje, osramotenje* /-C/; toda *zgorni* (28) /-C *sgornje* (46)/, *zadnu* (26).¹⁴

⁸ C. večinsko ohranja oblike s preglasom, tudi namesto končnice *-am*: npr. *bankovzov; goldinarjev, revshem*.

⁹ Podobno pri C.: *volovi* 'valovi'.

¹⁰ Le pri C. se pojavi tudi v priponah: *perpomozhik, dvozhikov, imenitin/imeniten* (17), *trudin*.

¹¹ Pri C. še *shenitvanje, kušhvanje; perpoved(o)vanje* (55)/61); toda *štanovanje, šprafhevanji*.

¹² Pri C. je samoglasniški upad redkeje zastopan: vedno v *slo* 'zelo', *šzer, tmoti*, dvojnično v priponah: *obvarval, sdihvala, kupvala, vidla, svédli; uhajavz, švetvavz; varh, danš(i), kšal* 'kesal', *pri(-): perpeljati, pervésano, perpravljeno* : *prijatlu, prijasen, prišhel*, ni ga v pridevniških/zaimenskih končnicah.

¹³ Enako, brez izjem, pri C.

¹⁴ Tudi C. ima le posamezne primere z *l* in *n* (*bogliv, dobrotlivi* : *gnadljivi, daljnim; mošhne, sadnich*).

2.3.2 V sklopih prihaja do prilikovanja, začilnega za gorenjščino: dosledno *šč* > *š* /=*C*/, ujemalno s knjižno normo (*puwavo*, *kerwanstvo*, *vojwakov*); posamično *mlj* > *mnj* (*zlomnjeniga*), *je-* > *i-*: *imati* 'jemati' (22), *vpr-* > *pr-* (*praowa* (19) /=*C* *vpr-*/; prilikovanje sklopov *tj* > *k/kj*: *ura treka* (2), *kje* 'tja' (22); *zdr* > *zr* (vedno) /=*C*/: *zrav(o)* (12), *zravnik*, *ozravljaj* (16), *vzd* > *vz* (vedno): *vzignili* (9), *povzignjen* (13) /=*C* *povsdignjen* (46) : *persdignem!*; *čr* > *č*: *čeva* (26) /=*C*/, *čedo* (28), *čv* > *č* : *movirje* (5). Iz 16. stol. se ohranja neprvotni sklop *pt-* v pridevniku *tuj* (*ptujim* (2) /=*C*/). Pred priporniki se dodaja *j* (*ojstri* /=*C*/, *plajw*, *vbejxal* /=*C* *sbejšhi* (1-krat) : *besh-i-ati-ita* (3-krat), pravorečno zaradi izgovora z *l* v izglasju (*vevi delj* (10, 18), tudi *flja* 'sla' (6)) in hiperkorektno *nj* za *n*: *knjezi* (27), *gnjezdo* (8), *ognjusena* (4), *laxnjivo* (2) : *laxnivim* (3) /=*C*/.¹⁵ V tvornopreteklih deležnikih se *-l* zapisuje z *-l* /=*C*/ (po izreki le 1-krat v navedku *martrov* (13) 'martral' /=*C*/). Ne pojavlja se niti 2. psl. niti narečna palatalizacija.¹⁶

2.4 Izstopajoče gorenjske glasovne prvine so: redukcija nenaglašanih samoglasnikov v nekaterih besedah: *dvice*, *kapincarji*; preglašena oblika mernega prislova oz. nedoločnega števnikarja (tudi v povedkovniški rabi) *dovelj* /=*C*/, oblika časovnega prislova *kuj* 'takoj' /=*C*/, narečne premene v soglasniških sklopih.

3 Oblikoslovje¹⁷

Upoštevana je norma pred splošnoslovensko spremembo oblik leta 1850. Pri glagolu je redko opazna raba predpreteklika in pogosto netipična raba pogojnega naklona s preteklim pogojnikom, tudi v pismu, morda pod vplivom romanske predloge (prim. 4.3), enako tudi večja raba trpnika, variantni vezljivostni vzorci, tudi kalkirani predložni morfemi po nemškem jeziku kot ostanek starejše dobe.

4 Skladenjske posebnosti

4.1 Največje odstopanje od sodobnega stanja kljub Kopitarjevi reformi izkazuje skladenjska ravnina s tipičnimi (kalkiranimi) skladi in besednim redom, značilnimi za starejša obdobja nasploh, ujemalnimi s tujimi jeziki (latinščino, nemščino idr. stičnimi). Po drugi strani so evidentirane nekatere skladenjske novosti (npr. časovni, vzročni, pogojni odvisnik in primerjalne zveze z veznikom *ko*) in po (francoski/laticinski?) predlogi povečana raba nedoločniških, trpnodeležniških polstavkov namesto odvisnikov. Zaradi pisnih in govornih citatov nastopa tudi poročani govor. Ker tudi prevodi iz francoščine¹⁸ deloma vsebujejo splošne jezikovne značilnosti, skladne z nemščino, lahko sklepamo, da se tipični skladi ohranjajo kljub jeziku izvirnika, pisec pa dobro obvlada knjižni jezik, saj le redko posnema francosko zloženo poved z ločnimi skladi, nikoli tvornih deležniških zgradb.

¹⁵ C. *vkljenjeniga*, *ljubesnjivi*.

¹⁶ C. ima prevladujoče oblike z 2. palatalizacijo *k* > *c* (*taciga/takiga* 5 : 4, *velizih*), *g* > *z* (*drušiga/drušiga* 16 : 1) in 2-krat z narečno palatalizacijo *drujiga* (16).

¹⁷ Poglavlje je bilo treba zaradi prevelikega obsega prispevka izpustiti.

¹⁸ Prim. Japljev prevod Racinove pesmi *Cantique* (Smolej 1999: 298) in neodvisen prevod od predloge pri vsebinskem predmetu brez glagola v naslovu: »*Sur le bonheur des justes – Od frézhe tih Isvolenih*«.

4.2.1 V besednozvezni skladnji so opazni neslovenski nedoločniški in trpnodeležniški polstavki,¹⁹ ki zamenjujejo namerni, predmetni, prilastkov odvisnik: npr. *Kralj na novo od Jezuitarjov napihnjem z- sovraxtvam je louil te dva klouutra na polju in Parizu* (4); *ktere so obsojene po jechah drugih klouutrov peljane biti* (1); *Ogledavci nastavljeni²⁰ perlete zraven* (23); *vse toxbe so ble zraven spisane kakor refnične* (20). Posebne vrste strnitev vzročnega ali predmetnega odvisnika v obliki povedkovega prilastka izkazuje prvi zglede: *jih zmirja svojoglavne* (1); *zvolile so pa le tiste, ktore so res poklicane* (4).

4.2.2 Opuščanje predloga v vzročnem določilu in rabo golega R brez predloga *od*, ki ga francoščina ima, Breznik zavrača in ugotavlja, da jo imajo novejši pisatelji z začetka 20. stol. (razen Cankarja) zaradi strahu pred nemščino, ki ima predlog *vor* 'pred', *von* 'od' (Breznik 1982: 310–11): *so sovraxniki jeze z- zobmi okripali, veliko jih je lakoti, žeje ali v- jechi pomasu umerlo* (26); *ena je skorej z- naglo smertjo umerla strahu* (2) : *iz strahu zbolele* (1, 10, 14); *nekej od strahu* (18).

4.3 Prevladujoča raba zapleteno zloženih povedi, značilna za starejšo skladnjo, izkazuje nekatere posebnosti v stavčni zgradbi, ki bi jih lahko pripisali izvorniku: pogosto rabo in kopičenje namernih ((*zato de*),²¹ vzročnih/dopustnih (*ko*)²² s sedanjim in preteklim pogojnikom in pogojnih odvisnikov v pogojnem ali povednem naklonu (*če, ako* (le 2-krat (11, 17)), *ko bi* (10-krat)): *krivoverci so pa tudi At. pustili zato, de bi ne bil oel k- Cesarjam, ue bi ga bli preganjali, in de bi Cesarjam ne bil oui odperl, ko so zaveli xe krivoverci oba Cesarja slepiti* (29); *Ako bojo Vaova Kraljeva Svitlost flioali, de v-klouutra cokle delamo, nej nikar ne verjamejo, ue bojo pa flioali, de spargel fadmo, bo resnično govorjeno* (11); *Ue ne verjete, de je Janzenius te krive nauke uuil, bi greh imele, ko bi podpisale, de jih je uuil.* (1); *Vse se je uudilo, de se je okof Noailles za to krivico vdal, ko bi bil z- eno besedo lahko Papexu resnico dopovedal, ko bi se ne bil Jezuitarjov bal, zakaj²³ v- fercu je bil perjatel teh nun* (8). Prilastkov odvisnik uvaja pravilna mlajša glasovna dvojica *keri* /=C ob *ki*.

4.4 Zgodovinopisna tematika, ki mora biti dokumentirana in argumentirana, narekuje rabo premege in odvisnega govora s predmetnim podredjem (*de, de nej*) v krajših in tudi pol strani dolgih navedkih, ki jih uvaja dvopičje ali vejica in redko označujejo le končni narekovaji (prim. še 6.3): npr. *vender mislim, pravi Andilli, de fi zasluxim,*

¹⁹ Prim. Breznik (1934: 138): »Romanska posebnost je rabiti trpni deležnik v primerih kakor: Škipe-tar je šel plenit v dolino, gnan od lakote (prim. franc.: emporté par faim; slov.: kamor ga je gnala lakota, ali: zaradi lakote).«. Podoben vpliv kaže raba prislovnega določila načina v T (Breznik 1982: 303–06) in skrajšanih prislovnih odvisnikov (»Po romanskem načinu stoji namesto celega stavka samo trpni deležnik, samostalnik ali pridevnik« (prav tam: 306)).

²⁰ Če ne gre za invertiran levi prilastek.

²¹ Knjižni preglašeni veznik *de* 'da' uvaja še predmetni in načinovni odvisnik.

²² Veznik *ko* 'ko, ker, ki, če; kot' uvaja časovni odvisnik ob starejšem *kadar* (10-krat), redko prilastkov odvisnik (ob večinskem *keri*), vzročni (ob odsotnem vezniku *ker*, redko ob prirednem *zakaj* (5-krat)), kot pogojni veznik (*ko bi*) nastopa ob *ako* in *če*; nestavčno nastopa v primerah ob splošnem *kakor*. Vzročni pomen ob časovnem ima tudi pri C: *sato ko* (78, 90), *savoljo tega, ko je bil* (91).

²³ Vzročno priredje z veznikom *zakaj* pa se pojavi le 4-krat in 1-krat v pismu.

de se mi bolj verjame, kakor Jezuitarjam (12); *Angelika S. Janeza je rekla: Upam, de bomo me imele to veselje viditi naωo hiωo poderati zavolj resnice.* (5); *Angelika S. Janeza do ωkofa tako piωe, de bi jim perпустиł nove sestre izvoliti, de bi jih veliko pred űtrupam űveta obvarvanih blo* (6).

4.5.1 Zaznamovan besedni red z inverzijo v samostalniški zvezi se pojavlja redko, predvsem ob *boűji*,²⁴ űe od *Briűinskih spomenikov* dalje: npr. *dar boxji* (15), *gnadi boxji* (10), *mazilam boxjim* (6), *fluxabniki boxji* (2-krat, 20), *verste boxje* (6), *velioastvo boxje* (13), *volje boxje* (9), *jeza boxja* (19) : *boxja jeza* (1), *boxje besede* (15); *boxja uast* (6), *boxjiga duha* (14), *boxjo pravico*, *boxjo previdnost* (8), *boxji sluxbi* (10, 19), *boxjo űodbo* (1), *boxja ωiba* (1), *boxjiga xlaka* (1), občasno ob drugih pridevnikih: npr. *Brez tolaxka uloveωkiga* (4); *to mesto cesarsko* (20), svojilnih zamikih: *Roko njegovo* (19), *svetvavca svojiga* (28) : *svoje cerkve*, *svoje toxbe*, *njegovi uucenci* (28).

4.5.2 Stava povedka se ujema s starejűo normo, v kateri je osebna ali v opisnih űasih neosebna glagolska oblika, tudi povedkovodoloűilna, postavljena na konec stavka za desnimi delovalniki ali okoliűiűinskimi doloűili, toda ne vedno: npr. *Nar bolj jim je pa to ferce raztergalo, ko je pet fester nezvestih postalo, ktere űo edinost razderle, posebno jim je hudo djalo, de je Flavia med njimi nezvesta bila.*« (2); *al so trdo delati mogli* (26); *Ko je Fargis pet let bolna bla, űo zvolile eno drugo za vikui* (7).

4.5.3 Zaradi űlenitve po aktualnosti je lahko stavűni űlen na konűnem zaznamovanem mestu, kot npr. prislovno doloűilo mere (*Perjazna je bila filno* (2)), ali tudi osebek (*in vender so se pravoverne Kristjane imenvali ti sovraxniki* (26)). V naslednjem primeru je celotna glagolska oblika v predmetnem odvisniku navedena skupaj pred prislovnim doloűilom: *Upam, de űe bodo dali giniti űkoz vedne űolze in zdihvanje* (4), prislovno doloűilo sredstva pa je űe vedno izraűeno s kalkirano predloűno zvezo.

4.5.4 V drugem besedilu o *S. Atanziju* je moűen tudi **vpliv latinske predloge** (zlasti pri zaznamovani stavi svojilnega zaimka (*roko njegovo*), ki je edina od 38 primerov rabe tega zaimka). V istem odlomku se kaűejo razliűne posebnosti, ki so prevodno (loűena zgradba *obe roke ...*) ali slogovno pogojene: *Roko njegovo so toxniki kazali, in Arzeni stopi v- zberalωe obe roke pod plajωam skrite in At. prawa, al je ta tisti Arzeni, od kteriga pravite, de sim ga umoril? na to odgerne mu plajω, pokaxe, de ima dve roke in pravi: Veu ko dve roke Bog ni uloveku vstvaril.* (19).

5 Leksikalne posebnosti

5.1.1 Obűnoimenska leksika izstopa zaradi vsebinske specifikke z opisi zgodovinskih dogodkov iz dveh razliűnih obdobij in deűel in vsebuje religiozno, (cerkveno) pravno, druűboslovno terminologijo, ekspresivno rabo leksemov, ki izraűajo vredno-

²⁴ Od 21 primerov rabe pridevnika *boűji* je razmerje med nevtralnno in zaznamovano stavo skoraj izenaűeno (11 : 9).

tenjsko čustveno prizadet odnos do upovedenih zgodovinskih dejstev v pretresljivih opisih moralnega in fizičnega mučenja nun, preganjanja duhovščine, spletk, podtikanj, lažnega pričanja in govorjenja.

5.1.2 Prevladujejo poimenovanja za osebe in njihove funkcije v cerkveni in družbeni hierarhiji:

- a) s področja cerkve: *Kristjani, verni, nune, sestre, sestrice, vikši nuna* 'prednica' (7), *dvice, menih, en duhovn/duhovni, Diakon, spovednik, pušavnik, vižar (nun), škof, kardinal, papež, učenci krščanstva; naslednik (papeža, škofa); učenci (Atanazija); Kapcinarji, Arijanarji, Jezuit(arji), Janzenitarji; krivoverci, malikvavci, pravoverci, spokorniki, spokornice; dviška družba, družba kat. cerkve, družna* (11); živalsko simboliko uporabi pri S. Atanaziju (*ovce* (4-krat) in *vovkovi* (1-krat));
- b) predstavniki družbe po položaju, poklicih, službah, funkcijah, nazivih: *cesar, kralj, kraljica, v ogovoru Vaova Kraljeva Svitlost* (11), *Vajvodnja, grof, rimski knjezi, poglavar, oblastnik; služabnik kralja, brič* (22), *hlapec, ljudstvo, revež; Barkarji, Doktor, jezični Doktor, modrijan, ogledavci, (človeški) sodniki, svetvavci, zravniki, učenik, vojšak, špijon;*
- c) po etični opredeljenosti: *hinjavci, hudobnež* (28), *hudodelniki* (12); *kurba, lažniki, nedolžne sestre* (3), *krivoverske ženske* (26), *sovražnik, ubijavci;* sorodstvena poimenovanja: *oča, mati, starši, sin, hči, otrokam, brat, sestra, stric, teta, unuknja* (7), *vidovam* (26), *od stare kraljeve xlahte* (10).

5.1.3 Vsebina pogojuje rabo **verskih izrazov**: *katolška cerkev, svetniki, Apostelni, cerkvenih očetov* (15), *S. cerkveni učenički; cerkveno zberalše* 'občestvo, skupnost; zbor(ovanje)'; germanizem *klošter*; latinizem *S. Zakramenti, božja čast, božja sodba, volja božja, v gnadi božji, božja šiba, božja jeza, veličastvo božje, do sodniga dne, gor vstajenje, S. obhajilo, S. Rešno telo, maliki, milost, pregreha, post, spreobrnjenje, večnost; cerkvene molitve; očanaš, visoka pesem, psalm; predmetnost: »svetih fvetinj, fvetih posodb in cerkvenih oblačil«* (9), *svete dišave*, dopolnjeni tudi z lastnostnimi oznakami: npr. *grozna pokora, pobožna in polna vera* (11), *visoka, žlahtna (duša)* (6); *dati se krstiti* (28); **(cerkveno)pravnih izrazov**: *sodniki, sodba, soditi, obsoditi, obsojen; tožnik(i), tožba, tožbo spisati, tožiti, tožen(i), pritožiti; regelci, pet krivih nauk* (1). Sopomenska opisna poimenovanja pristavčno spremljajo ime božje osebe: *Jezusa Kristusa, nar vikoiga pastirja duo* (5).

5.1.4 Moralno vrednotenje, čustveno presojanje in lastnostne opredelitve s kontrastivnim slikanjem negativnih lastnosti preganjalcev in pozitivnih žrtev se izražajo predvsem z izpridevniškimi in izglagolskimi samostalniki, pridevniki, deležniki, prislovi, glagoli: pozitivne npr.: *čednost, edinost, te presilne gorečnosti, modrost, občutenje srca, perjaznost, ponižnost, pobožnost, radovednost, srčnost, sramožljivost, stanovitnost, tihota, popolnamost; zaupanje, premišlvanje sebe, čast jim* (nunam); *bogaboječ, brez madeža* (klošter, nune); *na pravico klicati*, negativne: *hudobije, jok, zmota; preganjan(j)e, lažnivo pregovarjanje, umirajočnost; krive janzeniske vere, napuh(njene), nezveste* (nune), *nesramna ženska, opravljivi, nepremišljena, pokaženi, osramoteni* (sodniki), *iz katolške cerkve preklete; nedolžne preganja; se*

enim perjazniga delal, druge gerdo gledal (škof) (2); *počrniti pred kraljam, edinost razdreti, krivice ne more prenesti* (nuna), *vtajiti, tožiti, nune so ble bolj mertve ko žive; razjezati, de mu je kri iz nosa tekla; kervo dolžiti, laže trositi* idr.

5.1.5 Izrazi, ki poimenujejo burne družbene razmere, so: *zdražba, prekucija, zmešnjava* 'prevrat', *rebeljon* 'upor'. Iz vsakdanjega življenja so omenjeni predmeti: *kelh, skrinja zlata, platno*; rastline: *špargel, zelše, žito*; hrana: *vino, olje, jedila*; obleka: *oblačila, cokle, plajš; orožje: meč, koli* idr.

5.1.6.1 V tem času so **prevzeti leksemi** že v glavnem odpravljene, a kljub temu najdemo ok. 30 ustaljenih germanizmov: npr. *aifer* 'gorečnost, jeza', *almožna, andoht* 'pobožnost', *cajtinge, erbšna, frišen, gajžlati, gnada, koštati* 'stati' v frazemu *nej košta kar hoče* (12), *klošter, kušniti, luft, martran, merkati na koga, natura, previžati* 'prepričati', *puntar, rajtenga, špargel, štrafati, štrafan, uržoh* 'vzrok', *viža* (na vse viže 'zelo'), *vižar* 'vodja', *vižati, žlahta, žegen, žlak* 'udarec'), čez 10 prevzetih tvorjenk iz nemških podstav: *copernek-ija, našuntati* 'naščuvati', *neizgruntan* 'nedoumljiv', *pregruntati-an* 'premišljen', *ob/porajtati, poverbati, previžati-an* 'prepričan', *lampec* /C *lampical, regelc*; redko kalkov: npr. *polni krivih zapopadkov* 'sklepov' (12); *dostati* 'zadoščati' (Pleteršnik *erstehen*) (14); *obstati* 'priznati' (Pleteršnik *gestehen*) (18).

5.1.6.2 Vpliv francoske predloge je komaj zaznaven:²⁵ romanizem šterna 'vodnjak', *peča* 'ruta, pajčolan' iz romanske predloge po latinščini; posredno se izkazuje v rabi tujk iz klasičnih jezikov, prevzetih preko nemščine: npr. *harmonija* (10) iz grščine; *rebeljon* (*narditi*) 'vstaja, upor' (fr. *rébellion*, nemško *Rebellion*, latinsko *rebellio*); *kosarna* 'kasarna, vojašnica' (4) /≠C/ iz francoščine (to pa iz provansalsščine po vulgarni latinščini) (Snoj po Kluge), *špion* tudi preko francoščine iz italijanščine po germanskem glagolu (Snoj); *talent* tudi preko francoščine iz latinščine po grškem izrazu *talent* (13); *furja* 'bes, silovitost' (fr. *furie*) tudi preko beneške italijanščine iz latinščine; *nuna* iz srednje latinščine; (kraljeva) *kasa* 'blagajna' iz italijanščine; iz francoske podstave (*vizitiranje*).

5.1.7.1 Starejši knjižni leksemi, izpričani v 16. stol. (prim. *Besedje slovenskega knjižnega jezika*), nekateri tudi narečni, so npr.: (*ne*)*pokoj-en* 'nemir-en', *djati* 'storiti' (Pleteršnik *dejati dejem* v 2. pomenu), *groblja* 'grob' (4), prevzeti števnik *jezar(e)* 'tisoč(e)' (4, 9), *jenjati* 'nehati' (SSKJ2 starinsko).

5.1.7.2 Med narečnimi izrazi sta prepoznana ožjegorenska leksema šaga (*je bil od ene wage v- čeva zadet* (26)), kar Pleteršnikov slovar in SSKJ razlagata s 'trščica' z oznako narečno gorenjsko, in glagol **pošempvati* 'zašepetati': *mu na tihim počempva* (7).²⁶

²⁵ Romanizmi so bili preverjeni v *Slovenskem etimološkem slovarju* M. Snoja (na spletu).

²⁶ V tem pomenu tudi v narečnem besedilu *Pildče s Trsata v Cerkvenem glasniku za tržiško župnijo*, 1927, št. 35, 7. (www.dlib.si/stream; na spletu)

5.1.8 V pismu so rabljeni nekateri izrazi, ki pojasnjujejo historiat r. Avtorica pismo naslovi na duhovnika, ki ga poimenuje *gospod duhni oče* (30). Poslane liste imenuje »teke« 'zvezke', nato »bukvce« in »popirji« za r. liste ali snopiče, konotativno je zanje rabljen glagol *frfetati* 'leteti' (»kaj bodo te bukve in ti popirji doli v- Ljubljano ferfetalii« (30)), kar kaže na precej večji prvotni obseg r.²⁷ Izraz *vladnik*²⁸ (ki je seznanjen z r.) je v 19. stol. rabljen predvsem za posvetnega vladarja, lahko pa je mišljen cerkveni dostojanstvenik, poglavar, celo škof (prim. Pleteršnik po Murku, Cigaletu (1880 pod iztočnico Regent), SSKJ zastarelo *vladar*), v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* v pomenu vladar, poglavar (tudi duhovniški (popovski)).

5.1.9 Besedotvorno se razlikujejo od sodobnih po starejših morfemih: npr. glagolske sestavljenke: *zamoči* 'moči', *oponoviti* 'obnoviti' (klošter) (3), *tožbo* (17, 23); *vstati* 'ostati' C (4); *skazati* (čas, gnado, milost) 'izkazati' (8, 13, 28); *otepsti* 'pretepsti' (18); *izrediti* (otroke) 'vzgojiti' (4, 12); *odgovarjati se* 'zagovarjati' (22); *popustiti* 'zapustiti' (14), *zežgati* (27); (v *greh*) *posiliti* 'prisiliti' (19), *giniti* (SSKJ zastarelo 'ganiti') (4), *zgebniti* 'zganiti, zložiti', *poslajšati* 'osladiti' (Pleteršnik po Cigaletu, Janežiču in Miklošiču), *vmečiti* 'omehčati' (u- SSKJ starinsko), *milovati* (*miljem*) (4) 'pomilovati' (SSKJ starinsko), *razjezati* (2), *hinjavš(e)vati-anje* 'hinavčiti' (26), *po(po)lnamost* 'popolnost' (6; 11, 14, 15); pa tudi po dodajanju ali zamenjavi morfema se: *spomniti si* (8), *ozrviti se* (1); drugačna priponska obrazila imajo izpeljanke: *lažnik*, *tolažek*, *podertija* 'podiranje' (8). Pridevniška zveza *časti lakomni* (12) še ni sklopljena.

5.1.10 Polemična vsebina narekuje tudi rabo številnih stalnih **besednih zvez**: npr. glagolskih, običajnih in posebnih: *ob glavo djati* (22), *vziganje zoper kralja* (39), *hudo dejati* (2), *slovo vzeti* (2), *delati silo zoper koga* (2), *krivo dolžiti* (3), *oči odpreti* (2); *klicati na pravico* 'sklicevati se', *priti/spraviti na dan* 'izkazati se', *na dan vleči kaj* (staro *tožbo*) 'objaviti' (20); *biti v srce žal* (3); *mir dati* (3), *biti v stani kaj storiti* (4), *tresti se za koga* 'bati se' (3); *biti zastonj* 'zaman' (3), *svet dati* 'svetovati' (5), *dajati rajtengo Bogu* čez življenje (7); *biti komu dober* (8); *dati se za hlapca* čemu (strasti nepotolažljivih sovražnikov) 'podrediti se' (8); *na laž d(e)jati koga* (19); *nič ne de* 'nič hudega' (12). V pripoved so vpletene evfemistične zveze za biološke potrebe: *ga napade težava*; *gre na stran k- potrebi* (21); *storiti se koga* (R) 'občevati s kom' (23). Glagol *umreti* zamenjujejo opisne zveze: *je zadergam lovcov odwla fkoz fmert* (5), *svoje življenje, svojiga duha izročiti v roke svojiga ženina* (6); *svet zapustiti* (14), *konc vzeti česa* (lakote) (20). Prepoznavne so tudi starejše kalkirane zveze (s smernimi prislovi): *deležen se storiti česa*, *gor vzeti* 'sprejeti' (3), *vkup zgebniti* 'zložiti' (6); *boxjiga xlaka vdarjena* (1).

5.1.11 Ekspresivnost stopnjuje tudi **metaforičnost** v povezavi z naravo: *močirje krivoverstva posušil* (5), *ti viharji miru nje duši niso poderli* (8); Arnauld in Nikol *fta*

²⁷ Prim. Pleteršnik: 2. tēka, f. zvezek, die Theke, das Schreibheft; prevzeti izraz, danes znan v obsoškem narečju in zapisan v kostelskem slovarju (www.fran.si).

²⁸ V *Zgodnji danici* (23. 8. 1849, N. 34) je kot »duhovni vladnik v Ljubljanski knezo-škofijsko duhovščini« poimenovan Jurij Volc, ki je bil tedaj spiritual (nadzornik) v semenišču, »cerkveni vladnik« pa je naveden v povezavi z goriškim knezonadškofom (30. 6. 1857 (X/31)).

firele in grome v-bukvah metala čez cel svet (3); ko je *imel ferce ognjeno* (16); *perlete zraven 'pridejo'* (23). Nekajkrat kot stilno sredstvo nastopajo primere: npr. *Tiho ko jagnjeta* (18) (prim. še 6.3). Tudi nekateri prilastki so rabljeni metaforično: *v slepi/stari (jezi)* (18/20), *strupeno (pismo)* (22).

5.1.12 Sopomenske dvojice, ki drug prevzeti ali neprevzeti izraz informativno opredelijo še s prevzetim, so redke: *pečo* (šlajer) (7), *za kasen (wtrafo)* (1). Glavni števniki je pretvorjen v višjo enoto: *15 sto jezarov (en miljon in pol) lir* (9). **Protipomenke** ekspresivno barvajo besedilo: *mila prot drugim, grozno ojstra prot febi* (5), *bolj skrivno ko očitno* (12), *hvalile – grajale*.

5.2.1.1 Lastna imena, zlasti osebna in zemljepisna, ki se pogosto pojavljajo v r., segajo v francoski, italijanski, pri Atanaziju v azijski prostor (Egipt). Zapisana so glasovno podomačeno: npr. *Anton* (Antoine), *Atanazij*, *Feliks* (26), *Maksim* (18), *Timotej* (18), *Vincenc* (14), papež *Klemen XI* (Clément), *Ludvik XIV.* (Louis) (9), sestra *Evfemia* (1) (Euphémie – Jacqueline Pascal), *S. Terezije* (Thérèse) (11), *Angelika* (Angélique), *Agnez* (Agnès (5)); *Nikol* (Pierre Nicole) (3, 16), *Paskal* (2-krat, 11)/*Paokal* (1), *Kardinal Retc* (Retz (8)), *Perefiks* (Péréfixe); *Janez Hamon* (Jean) (16); festro *Magdaleno od fвете Kristine Brikvet* (Madeleine de Sainte-Christine (Briquet) (7)).

5.2.1.2 Tudi oblikovno so lahko prilagojena slovenščini, nekaj razlik se kaže v zapisu latinske končnice za m. sp. ednine *-us* (vedno samo pri *Janzenius* (4-krat), dvica *Vertus* (8); pri zemljepisnih le mesto *Tirus* (20)) oz. njenem opuščanju, pri tem pa predhodni *-i-* v imenovalniku ne zapolni zeva z *-j* (izjema je *Arij* (Arius)): *Evzebi*, razen v stranskih sklonih z dvojnico *-ja/-ija*: *Evzebija/Evzebja* (19), *Balaci*, *Balacija/Balacja* (20); podobno tudi v *Aleksandrijo* (28-krat) : v *Aleksandrio* (2-krat); *Atanazi*, *Atanazija*, *Atanaziju* (17), *Luzanci* (13), *Konstanci* (26), *Arzeni*, *Arzenija* (20)), *Liberi* (10-krat), *Liberija/Liberja* (1-krat), *Makari*, *Makarja* (17), z- *S. Baziljam* (28), *Julian* (8-krat), *Julijanam* (1-krat), *Jovian* (3-krat) (27); toda *Valencjan -a/Valentjan* (29), *Juli*, *Julija* (21). Za osebno ime *Gregor* (Gregoire) za škofa v Aleksandriji uporablja ljudsko glasovno dvojnico *Grogor* (7-krat), po 1-krat tudi *Grogar* (22) in *Groga* (26).

5.2.2.1 Osebno ime je rojstno, krstno ali religiozono ime (eno- ali večbesedno), za razločevanje mu je lahko dodan priimek in/ali krajevno/cerkveno določilo v roditeljskem predlogu *od* (citativno *de/d'*) ali brez njega, pri duhovščini in redovnicah še svetniško (krajevno, cerkveno) ime: npr. *Anton Arnauld*, samo *Arnau(l)d*,²⁹ brat *Izak Arnauld*, Antonov sin *Arnauld Robert d' Andilli*, samo *Andilli* ali *Robert* (12); *Anton Singlin*, *Anton le Maître* (sin Katarine, Andilliove sestre); samo osamosvojeno zemljepisnoimensko določilo (*De*) *Sericourt*, *Maïtrov brat* (13) (občina v departmaju Pas-de-Calais); *Saint - Cyran* (Jean Duvergier de Hauranne (1581–1643), opat iz opatije Saint-Cyran-en-Brenne,³⁰ ki uvede janzenizem v Francijo); *Evzebija od Nikomedije*,

²⁹ Zaradi enakih imen oseb iz iste rodbine (oče in sin *Anton Arnauld*) ali rabe samo priimka je včasih njihovo razločevanje oteženo.

³⁰ Opatija je poimenovana po S. Sigirandu ali Sigiramnu iz 6. stol.

*Evzebj*a od Cezareje (19); *Angelika Arnau(l)d* (Jacqueline Marie Angélique Arnauld, redovniško ime Angélique Arnauld, 1591–1661) (5, 6); nečakinja *Angelika S. Janeza* (*Angélique de Saint-Jean Arnauld d'Andilly*, 1624–1684); *Agnez S. Paula* (3), *Agnez od S. Tekle Racine* (7), *Elizabeta od S. Ane Boulard*, *Franciska od S. Julije Baudrand*; (sestra) *S. Anastazie Mesnil* (10), (sestra) *Marie Magdalena od S. Jere od Valois*, samo *Volois* (10). Pojavljajo se tudi svetniška imena: npr. *S. Anton* (22), *S. Baziljam* (29), *S. Frančiokam Saleziam* (11), *S. Augustin*, *S. Hieronim* (12), *S. Vincenc* (14), *od S. Terezie* (11).

5.2.2.2 Priimki in večbesedna francoska osebna imena, ki nimajo domačih vzporednic ali so z njimi identična, so navedeni citatno, določilo je lahko tudi podomačeno: npr. *Arnauld* (5-krat) : *Arnaud* (2-krat), *Arnauld Robert d'Andilli*, *Racine* (8), *Kardinal Noailles* (8), *de Pomponne* (11), *Pont-Château* (4); *Le Noir od S. Klavdija* (8); *Vajvodnja Longueville* (5); hči *de la Boderie* (11), *Henriette - Marie od Svete Magdalene – du Fargis d'Angennes* (5); *Argenson* (9). Izgovor je redko tudi zapisan v oklepaju: *Saint - Cyran (Siran)* (9), *Claude (Klod) de Sainte - Marthe* (15), ne Klavdij.

5.2.2.3 Če ima priimek člen ali plemiški naziv in se navaja brez krstnega imena, se člen opušča, plemiški naziv pa ne (prim. še razlago pisca pod **6.3**): *Maître*, *Maïtra* (13),³¹ *Trije bratje Maïtra fo fe jim perdruxili*, *de Saci*, *de Valmont*, *de Saint-Elme* (14).

5.2.2.4 Osebna imena so zaradi citatnosti, tvorbene ali glasovne zapletenosti tudi nesklonljiva: *modrijana Bouileau brat*, *Kardinala Mazarin*, *Po smerti Saint - Cyran* (vse 11), ali pa se sklanjajo: *Saint - Cyrana*, *k- Saint - Cyranu* (14).

5.2.2.5 Svojljni pridevnik na *-ov* je tvorjen le iz moškega osebnega imena in stoji desno od odnosnice, za žensko osebno ime ga izraža desni R neujemalni prilastek: *fin Andilliov*; *festra Andilliova in festra Angelike in Agnez* (13).

5.2.2.6 Imena prebivalcev so še vedno tvorjena iz pridevniške podstave z obrazilom *-ar* (pod vplivom nemških izpeljank na *-er*): *Aleksandrinarji* (29), enako tudi poimenovanja pripadnikov verskih ločin, ki se uvrščajo med lastna imena: *Jezuitarji*, *Janzenitarji*, *Arianarji*.

5.3 Zemljepisna imena – krajevna, redko imena dežel in pokrajin – so navedena: a) citatno (*v- Milani*, *v- mestu Angers* (12); b) delno glasovno prilagojeno: *y* je ponostavljen v *-i*:³² *Ligni* (za Ligny) (3), začetni *k-* je pisan podomačeno: *Korbeville* (Corbeville), *Kerboung* (Cherbourg) (16); c) glasovno-oblikovno podomačena: *v- Aleksandriji*, *v- Antiohijo*, *Filipopoli* (Philippopolis), *Hadrianopel* (Hadrianopolis), *Jeruzalem*, *Stambul*, *Arl* (25) (Arles), *v- Arzinoe* (Arsinoe) (27); tako tudi eksonimi *Pariz* (8)/*Paris* (1-krat, 13), *Rim*; nenaselbinsko ime: *Egipt*. Nekatera krajevna imena se ne sklanjajo: *Med v- Poitou* (15), *v- Blois* (10) ali jih uvaja občnoimenska odnosnica in so desni neujemalni prilastki: *v- mestu Berea v- dexeli Traciji* (27), *v- mestu*

³¹ Starejši francoski zapis *str* jev tem času že posodobljen (Antoine le Maistre: *Anton le Maître*).

³² To je lahko tudi pisna značilnost takratne francoščine (prim. *Andilli* v *Racinovi* zgodovini).

Alet (12); *v- mestu Sardika* (27). Samostani kot samostojni verski objekti imajo ime prevedeno (*kloster Kraljevih urat na polju* (8) (Port-Royal des Champs), enkrat ostaja v izvornem zapisu: *Château-renauld* (9).

5.4 Tudi redka **stvarna lastna imena** so poslovenjena: *Družba kraljevih vrat* (Société de Port-Royal), *Sorbonska družba*.

6 Besediloslovne posebnosti

6.1 R. vsebuje tri tretjeosebna pripovedna besedila in se začenja »in medias res«, ker je le del daljšega uničenega r.: a) pisec (kronist) s čustveno prizadetostjo poroča o zgodovinskih dogodkih ter razkriva laži, krivice, nečloveška dejanja, ki so jih morale trpeti preganjane nune, ker niso hotele podpisati obtožbe zoper Jansena; b) podobno vzdušje veje tudi iz drugega dela, opisa življenja sedmih učenjakov, ki so bili povezani s samostanom. c) Tretje besedilo *S. Atanazi* se navezuje na najstarejšo pomembno kontroverzo v zgodovini krščanstva, arijanstvo z opisom dogodkov iz življenja sv. Atanazija v 4. stol. Dodano pismo je naslovljeno na neznanega predstavnika ljubljanske duhovščine (*Vijokovredni Gofpod Gofpod Duhni Oue!*), ki vsebuje tedanji ogovorni način v 3. osebi množine (onikanje), ki se vidi tudi v citatih, ustaljene pragmatične glagolske obrazce: na začetku *priporočiti se komu, ukušniti roko*, za zaključek pa le opravičilo brez pozdravne formule, da mu je pisala (*»Rotim Jih de bi Jem ne blo preveu, de fim fi upala pifati Jim enomalo«* (31), ki mu sledi razlog pisanja.

6.2 Besedilni viri

Predloga za oba dela r. ni znana in ni bila ugotovljena. Prispevek T. Smoleja (1999: 302–3) je razkril povezavo s skrivno nedokončano *Kratko zgodovino Port-Royal* (*Abrégé de l'histoire de Port-Royal*) Jeana Racina, ki jo je posedoval in omenil Matija Čop³³ v zvezi z janzenisti in bi lahko bila vir tudi piscu r., saj je bila natisnjena l. 1667 na Dunaju, a se ujema le v nekaterih odlomkih, ki bi lahko bili prevzeti iz drugega dela, ki se opira tudi na ta vir. Racinov opis je precej obširnejši in podatkovno izčrpnjši, pri ujemalnih citatih nima premege, temveč odvisni govor. Tudi obsežna zgodovina Port-Royal v petih zvezkih in več izdajah (¹1840–1859), ki jo je napisal Ch. A. Sainte-Beuve na podlagi predavanj v letu 1837/38 v Lausanni, ki vključuje tudi podatke po Racinovi smrti l. 1699, ni bila neposredni vir. Iz navedenega sledi, da je pisec ali avtor predloge uporabil različne vire o Port-Royalu ali drug vir.

6.3 Medbesedilnost

Pisec verodostojnost povedanega podkrepi z medbesedilnimi elementi, z omembo pisnih sporočil ali izjav določenih oseb, zato v pripoved vplete različne citate, dele pi-

³³ Smolej navaja razmišljanje M. Čopa o janzenizmu, kjer je omenjena tudi »Zgodovina/a/ Port-Royal

pesnika Jeana Racina« (Smolej 1999: 302; Čop 1983: 107).

sem, izreke, s katerimi dokumentira opis dogodkov. Navaja jih dobesedno ali posredno (prim. 4.5). Takoj na začetku navaja kontradiktorno izjavo pariškega škofa Perefiksa nunam, ki jih je silil k podpisu: *Če ne verjete, de je Janzenius te krive nauke uuil, bi greh imele, ko bi podpisale, de jih je uuil. [...]* In je večkrat rekel: *Čiste so ko angelci, napihnjene ko hudici, in jim S. Zakrament prepove* (1).³⁴ Zgodovinske podatke navaja prek virov, npr. Petitpiedov³⁵ opis samostana: *Petit-Pied tako popiwe ta klooter: Je ni blo hiwe bolj fvete, odločene od pokaxenja fveta, tako zveste zapovdim, tako pokorne Pastirjam.* (10). S stavčnimi citati posreduje kraljičino izjavo (3), sklicuje se na pisma (Angelika S. Janeza (5), Pont-Château (4), spovednik Grenet škofu (7)). Navaja tudi dela neimenovanih oseb (*V- enih bukvah je eden pisal: Nikoli oe ni bila nedolxnost tako preganjana, kakor zdej.* (1)). Enkrat zapiše razlago pisec (slovenskega?) r.: *Tiste imena z- temi perstavki, de, du, od, v- pomenijo visoko xlahtniga rodu.* (10).

7 Sklep

Jezikovna primerjava s prvo povestjo je razkrila precejšnje ujemanje, značilno za tedanji osrednjeslovenski knjižni jezik, hkrati pa še nove medavtorske glasovno-oblikovne različice. V r. je potrdila večji vnos gorenjskih jezikovnih prvin in vpliv govornega jezika, ohranjanje starejših prevzetih leksemov in kalkiranih skladenjskih vzorcev po nemščini, zanemarljiv vpliv predloge (povečana raba preteklega pogojnika, trpnika, nedoločniških in trpnodeležniških polstavkov). Jezikovna razločevalnost temelji tudi na žanrski razliki: poljudnostrokovno, zgodovinopisno esejistično besedilo in literarna poučnovzgojna zgodba. Skrbnejši jezikovni izraz v povesti je predvidljiv tudi zaradi različnega medija in neodvisnosti od predloge.

VIRI IN LITERATURA

- Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje: MD.
- , 1982: Novejše napake slovenskega sloga. *Jezikoslovne razprave*. 303–14.
- Matija ČOP, 1983: *Pisma in spisi*. Ljubljana: MK.
- Matija OGRIN, 2011: *Družba kraljevih vrat. Neznani slovenski rokopisi slovenskega slovstva: Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Na spletu.
- Irena OREL, 2017: Rokopis *Družba Kraljevih vrat* v kontekstu zgodovine oblikovanja slovenskega črkopisa. *Slavistična revija* 65/2. 229–45.
- Martina OROŽEN, 1996: Izoblikovanje knjižne slovenščine po Kopitarju. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: FF. 63–76.
- Anja PELKO, 2016: Črkopis in jezik rokopisa *Družba kraljevih vrat* v slovenskem knjižnem jeziku prve polovice 19. stoletja: *Diplomsko delo*. Ljubljana: FF.
- Jean RACINE, 1767: *Abrégé de l'histoire de Port-Royal*. Dunaj, Pariz: Lottin le jeune.

³⁴ Škofove besede v drugačnem sobesedilu (v poročanem govoru z dodanim drugim delom primere) navaja ob koncu Racine (1767: 351; 1908: 194).

³⁵ Nicolas Petitpied (Pariz 1665–1747), janzenistični teolog, ki je doktoriral na Sorboni, oster nasprotnik papeževe bule l. 1713.

- Na spletu.
- , 1908: *Abrégé de l'histoire de Port-Royal*. Pariz: Société française d'imprimerie et du librairie. Na spletu.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika: II.: Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Charles Augustin SAINTE-BEUVE, ⁴1878: *Port-Royal: I. zvezek*. Pariz: Librairie Hachette et Cie.
- Anton SLODNJAK, Janko KOS, 1986: *Pisma Matija Čopa: Prva knjiga*. Ljubljana: SAZU.
- Tone SMOLEJ, 1999: Slovenska recepcija Jeana Racina. *Slavistična revija* 47/3. 297–319.
- Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2017, različica 4.1. Na spletu.

SUMMARY

The manuscript with two content compounds by the unknown Carniola translator or adaptor of the French or Latin source text, a Jansenist sympathiser, and with an accompanying letter written in a woman's hand, is unique in its alphabet, which uses different graphemes for 6 fricatives, of which 3 match the graphy of F. Metelko and 5 of P. Dajnko (discussed in the first part of the paper), and also in its thematic (historiographic polemic text) and linguistic specificity. The manuscript represents an individualistic, inner-circle writing pattern in the Carniolan literary variant of the first half of the 19th century, with rare traces of the Lower Carniolan dialectal literary norm and differences to the language of members of the Enlightenment (e.g. no Lower Carniolan reflex *-u* after *-o*, the pronoun *kteri* for the traditional literary form *kateri*, the personal pronoun *jez* for *jest*, 'jaz'). In addition to the literary elements, typical also for Upper Carniola (always *šč* > *š*), the text also contains individual Upper Carniolan dialectal elements of the author: (alternative) reduction of unstressed vowels *i*, *e*, *o*, *u* (e.g. *dvice*, *kapcinarji*), an occasional drop of notating the palatal *í* and the assimilation of consonant compounds; the form of the temporal adverb *kuj* 'takoj', the analogic change of the basic vowel in the verb *cvedeti* 'cveteti' and rare dialectal lexemes (*pošempvati* 'zašepetati', šaga 'trščica' ['splinter']).

Morphologically, the older norm from before to the introduction of the etymologically grounded forms in 1850 is used consistently. In the Lsg of nouns of the o-declension, the ending *-u* instead of the then typical *-i* is generalized, in the plural of the neuter grammatical gender is feminized, etc.; in adjectives, older literary endings are used, the N of the masculine grammatical gender of comparatives in all numbers, the comparative *vikši* 'višji', the superlative with the particle *nar*. In verbs, the use of the past perfect tense is observed rarely, whereas the atypical use of the past conditional in conditional mood (also in the letter), perhaps under the influence of the Romanic source material, and likewise greater use of the passive voice, passive participles, infinities etc. are observed quite often.

The syntax still exhibits the older literary norm that was based on foreign-language patterns (especially Latin, German, Romanic) and manifests itself in calquing in rightward verbal va-

lency (e.g. *čuditi se, pritožiti se, storiti sodbo čez kaj*), in prepositional phrases (*skozi koga* 'po kom/s čim' for mediacy and means), in verb phrases (e.g. *konec vzeti, silo imeti/delati*) and in positioning the verb form at the end of the sentence. The use of infinitive, passive participle half-sentences instead of dependent clauses (of purpose, attributing etc.) may have been motivated by the source material. The subordinating conjunction *ko*, that was introduced some time ago, introduces the temporal clause (rarely with the even older *kadar*), the causal clause (instead of the absent *ker* with the rare coordinate *zakaj*) and the conditional clause (alongside *če, ako*).

In the lexis, the content diversity manifests itself with terms from the fields of religion, sociology, law and with the lexis of the conceptual world of 17th century France and 4th century Egypt. The polemical tone of the text is expressed stylistically through expressive expressions, phrasal verbs, the occasional metaphor related to natural phenomena. Around 30 borrowed lexemes are preserved and 10 compounds from borrowed bases or from German (e.g. *aifer* 'gorečnost, jeza', *gnada* (alongside *milost*)), twice also as a synonymous addition. No direct Romanic elements are noticeable, only a few foreign words, mostly Latin, in international use, taken over from German (e.g. *rebeljon* 'upor', *furja* 'bes', *špion*, talent). The spelling of frequent foreign last names of historical (church) personalities is either phonologically/formally conventionalized (e.g. personal baptismal names or partly geographical/church determinates in genitive (*Anton (Arnauld)*, *Angelika S. Janeza (Angélique de Saint-Jean)*); the names of geographical places (exonyms etc.: *Pariz, Rim; Arl*) or cited verbatim (rare baptismal names, mostly surnames, occasionally also non-inflectable (e.g. *Le Noir, Arnauld Robert d'Andilli, Saint - Cyran*), twice with the transcription of pronunciation (*Siran*); French geographical place names also are not inflected or with the expression *mesto* in front of them.

The subjectively described historical events, relating to the Port-Royal abbey (the source material could not be identified despite a comparison to the works of J. Racine, available at the M. Čop Library, and of Ch. A. Sainte-Beuve) and to the beginnings of Christianity and Arianism in Alexandria, are documented with numerous intertextual interpolations from written and oral sources, given in direct or indirect speech.

A comparison with the first Slovene novel *Sreča v nesreči* by J. Cigler (1836) revealed the correspondence of linguistic elements, characteristic of the Carniolan type of literary language at the time, and also new inter-authorial phonological/formal variants. The comparison confirmed the greater inclusion of Upper Carniolan linguistic elements and the influence of spoken language, the maintaining of older borrowed lexemes, and calqued syntactical patterns taken over from German.

